

ARETE

Politik Felsefe Dergisi
Journal of Political Philosophy

Arete Politik Felsefe Dergisi | Cilt: 3, Sayı: 1, 2023
Arete Journal of Political Philosophy | Vol. 3, Issue. 1, 2023

Makale Gönderim Tarihi | Received: 11.04.2023
Makale Kabul Tarihi | Accepted: 20.05.2023
Araştırma Makalesi | Research Article

www.aretejournal.org

Michael Walzer'ın Eşitlik Anlayışı Üzerine Bir İnceleme

Umut DAĞ*

Özet

Bu çalışmanın amacı Walzer'ın adalet alanları teorisi çerçevesinde ortaya koyduğu eşitlik kavrayışını analiz etmektir. Çalışmada öne sürülen düşüncelerin geri planında onun basit ve karmaşık eşitlik ayrımından hareketle ortaya koyduğu adalet anlayışı ön plana çıkarılmıştır. Walzer hem klasik faydacılığı hem de Rawls'un adalet teorisini basit eşitliğin örnekleri olarak görür. Ona göre basit eşitlik temelinde ortaya konan adalet anlayışları tikelliği ve adalet alanlarının otonom olması gerektiği düşüncelerini göz ardı eder. Walzer bu doğrultuda tikelliği ve adalet alanlarının otonom olması gerektiğini savunan adalet alanları teorisini öne sürmüştür. Çalışmada Walzer'ın Rawls eleştirisinin belirli bir açıdan yanlış olduğu gösterilmiştir. Rawls'un ilk adalet ilkesini ikincisine öncelmesi ve özgürlüklerin çiğnenemez olduğu fikri Walzer'ın karmaşık eşitlik düşüncesine uymaktadır. Ancak Walzer sadece Rawls'un ikinci adalet ilkesine odaklandığından (devletin dağıtıcı adalette en az avantajlının yararına düzenleme yapması) onun

* Dr. Öğr. Üyesi | Ass. Prof.

Felsefe Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Muş Alparslan Üniversitesi | Philosophy, Faculty of Art and Sciences, Muş Alparslan University.

umutfelsefe@hotmail.com

Orcid Id: 0000-0002-2576-2146

Doi: <http://dx.doi.org/10.47614/arete.pfd.85>

Dağ, U. (2023). Michael Walzer'ın Eşitlik Anlayışı Üzerine Bir İnceleme, *Arete Politik Felsefe Dergisi*. 3(1). 7-31.

düşüncelerini basit eşitliğe karşılık geldiği gerekçesiyle eleştirmiştir. Çalışmada ayrıca Walzer'ın öne sürdüğü eşitlik kavrayışının daha çok sosyal iyilere anlamlar yükleyen kültürleri ve tarihsel bağlamı gözetten bir felsefe olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Walzer'a göre adaletin alanlarının her birinde otonomi olmalıdır. Bu da o alandaki geçerli sosyal iynin doğru biçimde değerlendirilmesini gerektirir. Yani her sosyal iyi ya da iyiler dizisi belirli alan için geçerli olacak şekilde dağıtılmalıdır. O yüzden Walzer adaletin alanları için görelî otonomi ister. Karmaşık eşitlik kavrayışı adalet alanları arasında bu türden otonomiye savunan bir düşüncedir. Çalışmada Walzer'ın eşitlik kavrayışı kültürel rölativizm tehlikesini içerdiği ve küresel adalet alanında sorunların çözümünde yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Basit Eşitlik, Özgürlük, Çoğulculuk, Karmaşık Eşitlik.

An Analysis On The Concept Of Equality In Michael Walzer

Abstract

The aim of this study is to examine the concept of equality presented by Michael Walzer within the framework of spheres of justice theory. Walzer's view of justice, which he suggested based on the distinction between simple and complex equality, was brought to the foreground of the study's ideas. Walzer depicts both classical utilitarianism and Rawls' theory of justice as examples of simple equality. According to him, understandings of justice put forward on the basis of simple equality ignore particularity and the ideas that spheres of justice should be autonomous. In this direction, Walzer enounces the sphere of justice theory, which supportes particularity and that the spheres of justice should be autonomous. In the study, it has been shown that Walzer's critique of Rawls is wrong in a certain respect. Ralws' prioritization of the first principle of justice over the second and the idea that freedoms are inviolable fit Walzer's complex idea of equality. However, since Walzer focused only on Ralws' second principle of justice (the state's regulation of distributive justice for the benefit of at least advantaged), he criticized his ideas for being simple equality. In the study, it has also been tried to show that the concept of equality put forward by Walzer is a philosophy that pays attention to cultures and historical context, which gives meaning to social good. According to Walzer, there should be autonomy in each spheres of justice. This requires an accurate assessment of the prevailing social good in that area. That is, each social good or set of good should be distributed in such a way that it applies to a particular area. Therefore Walzer demands relative autonomy for spheres of justice. The complex conception of equality is one that advocates this kind of autonomy among the spheres of justice. In the study, Walzer's concept of equality has been criticized on the grounds that it contains the danger of cultural relativism and is insufficient in solving problems in the area of global justice.

Keywords: Justice, Simple Equality, Freedom, Pluralism, Complex Equality.

Giriş

Adalet tarih boyunca gerek teorik gerekse de pratik açıdan insanların sosyal ve siyasal yaşamında önemli ölçüde belirleyici olmuş bir kavramdır. Adaletin izlerini süreceğ olursak Homeros'un eserlerinde ve Eski Ahit'de onun daha çok intikam

duygusuyla ilişkilendirilmiş olduğunu görürüz. Adalet kavrayışı hem Homeros'un Odysseus eserindeki ana kahramanlarından Agemmenon'un kendisine düşman olanları acımasızca toplu olarak öldürmek istemesinde hem de Eski Ahit de geçen "göze göz ve dişe diş" ifadelerinde daha çok intikam duygusunun yerine getirilmesi olarak karşımıza çıkar. Ancak adaleti intikam duygusunu yatıştırma ya da gerçekleştirme olarak sayan bu anlayış M. Ö. V. Yüzyılda Sokrates, Platon ve Aristoteles ile birlikte yerini toplumun birlikte uyumlu işleyişini sağlayan ve iyi yaşamı gerçekleştirmenin nihai dayanağı olarak gören bir anlayışa bırakmıştır (Solomon, 2004: 27- 28). Adalet bu dönemden itibaren düşünmenin konusu haline gelmiş ve bu doğrultuda birçok önemli eser yazılmıştır. Nitekim bu eserlerden ilki diyebileceğimiz Platon'un Devlet adlı kitabı adalet üzerinedir. Platon'da ve genel olarak Antik Yunan düşüncesinde adil toplum ve adil yurttaşların birlikte oluşu ancak adaleti sağlar. Bununla beraber Antik Yunan filozoflarının önerdikleri adalet anlayışında sosyal ve siyasal yaşamda katı hiyerarşik ilişkilerin olduğu bir düzen vardır. (Höffe, 2020: 17). Yani adalet hem bireysel bir erdem hem de devletin yasalarla sahip olması gereken bir niteliktir. İkisi birlikte olursa ancak adil bir toplumdan bahsedebiliriz.

Ortaçağ da ise teokrasi ve feodalitenin hâkim olduğu bir adalet anlayış hakim olmuştur. Hristiyanlık inancı bu dönemin adalet anlayışını belirlemiştir. Modern dönemde Fransız Devrimi ve hümanizma hareketleri neticesinde Ortaçağ'ın hiyerarşiyeye dayalı yapısı sorgulanmaya başlanmış ve bu doğrultuda despotizm ve keyfiliğe dayalı siyasal düzen yerini bireysel özgürlüklerin hâkim olacağı bir siyasal düzene bırakmıştır (Ruby, 2012: 63). Toplum sözleşmesi kuramı modern siyaset felsefesinin adalet anlayışının dayandığı ana öğretilerdir. Toplum sözleşmesi kuramcıları adalet düşüncesini bir devleti meydana getiren bireylerin karşılıklı olarak üzerinde uzlaştıkları bir sözleşme olmaksızın ele almanın hem teorik hem de pratik açıdan güç hatta imkânsız olduğunu düşündüler. Üzerinde sözleşme yapılan ana ilkeler ise insanların temel hak ve özgürlükleridir. Toplum sözleşme kuramcıları kişinin özerk oluşu ve doğal özgürlük fikrine öncelik vererek herhangi bir siyasi iktidarın ve kurumlarının ancak bu düşüncelere yaslanırsa meşru olacağını iddia ettiler. Yani kişilerin özerk oluşunu ve bu bakımdan isteklerini, kararlarını ve seçimlerini dikkate almayan bir siyasi iktidar meşru değildir (Wolff, 2006: 35). Adalet de ancak bu koşulların bir arada olduğu meşru bir siyasi iktidarın varlığında somutlaşacak bir kavramdır. Aksi durumdaki bir senaryoda insanların

haklar ve özgürlüklerinin güvende olmaması ve bir üst otoriteye bağlı olarak yasaların var olmayışından dolayı neyin adaletli neyin adaletli olmayacağı hakkında net bir yargıya varamayız. Yasalarla amaçlanan şey herkesin kendi arzu ve isteklerine göre adaleti sağlamasının yaratacağı tehlikenin önüne geçerek tarafsız ve adil bir yargılamayı gerçekleştirmektir.

Modern dönemle birlikte adil birey ve adil devlet birlikteliği terkedilecektir. Erdemin merkezde olduğu adalet anlayışından ziyade yasaların adil olduğu bir anlayış daha çok ön plana çıkar (Brighthouse, 2016: 12). Modern dönemin adalet anlayışında etik olan ile politik olanın net biçimde birbirinden ayrıldığını görürüz. Artık siyasi açıdan ele alınan ve ilkeler üzerinden tanımlanan bir adalet anlayışı vardır. Bundan dolayı modern adalet teorileri özgürlüklerle başlarken antik adalet teorileri değerlerle başlar (Sandel, 2019: 29). John Rawls'un iki adalet ilkesini öne sürdüğü hakkaniyet olarak adalet teorisi bu konuda verilebilecek en somut ve kabul gören öğretilerdir diyebiliriz. Rawls'un adalet ilkelerinin merkezinde yer alan iddia hakkın iyiye olan önceliğidir. O hakkaniyet olarak adalet teorisinde bireysel haklar ve özgürlüklerin hiçbir biçimde çiğnenmemesi gerektiğinin altını çizer. Bununla beraber bu teorinin ana dayanağı olan iki adalet ilkesinin hiçbir dini ya da ahlaki iyi yaşam öğretilerine dayanmaması da hakkın iyiye önceliğinin temel referanslarından birisidir. Adalet ilkeleri bizlere kendi iyi yaşam anlayışımızı seçme imkanını tanır ve hiçbir spesifik bir din ya da ahlaka dayanan iyi anlayışı ve öğretisinin bize dayatılmasına müsaade etmez (Sandel, 2014: 9). Modern ve onun devamı olan çağdaş adalet anlayışları bahsi geçen ayrım bakımından öncekilerden farklıdır. Haklar ve özgürlükler artık hem ilke hem de idealdirler. Modern siyaset felsefesinin ortaya koyduğu adalet anlayışında insanlar arasında ve bir devletin yurttaşları arasında köle, kul, teba ve lord gibi hiyerarşik ve ayrımcı bir düzeni ifade eden kategorik ayrımlar ve ilişkiler ağı yoktur. Siyasi açıdan yasalarca belirlenmiş bir adalet anlayışı merkezdedir. Nihayetinde insanlar artık eşit yurttaşlar ve belirli temel haklara sahip siyasal özneler olarak görülür. Yasalar bu bakımdan özgürlükleri ve eşitliği garanti eden temel dayanaklardır. Ancak yine de adaleti düşünmek ve onun üzerine konuşmak kabaca yasalar üzerine konuşmak değildir. Adaletin birçok farklı boyutu ve ilişkili olduğu birçok önemli felsefi kavram vardır. Bu kavramlar genellikle adaleti teorik olarak gerekçelendirmek ya da pratikte ona gerçeklik kazandırmak için kullanılır. Özgürlük, fayda, liyakat, onur, refah, hakkaniyet, yasa ve erdem doğrudan veya dolaylı adalet

kavramıyla ilişkilendirilir. Ancak adalet bu saymış olduğumuz kavramların yanında bir de eşitlik problemi formunda karşımıza çıkar. Genellikle adalet talebi ile eşitlik talebi aynı noktada buluşurlar. Birinin varlığı diğerrinin dayanağı olur çoğu zaman. Eşitlikle gerçekleştirilmek istenen adalet olurken, eşitsizliklerle mücadeleden amaçlanan adaletsizliklerin kaldırılması olur. Menke'nin de ifade ettiğı gibi adalet çoğunlukla eşitlikle birlikte tanımlanır. Siyaset felsefesi bağlamında genel olarak adalet şöyle tanımlanmıştır: "Herkes hakkını vermek adalettir. Bu tanımdan eşitlikle bağlantılı iki farklı yorum çıkar. İlk yorum kişilerin bağlı bulunduğu grup ya da toplulukların haklarını vermek anlamında sosyal eşitliği sağlamaktır. İkinci yorum ise herkesi birer birey olarak görme anlamında bireysel eşitliği sağlamaktır. Bunların sağlanması adaletin ön koşullarıdır" (Menke, 2006: 24). Tarih boyunca özgürleştirici toplumsal hareketler, adalet adına konuşurken sosyal eşitsizliği ortadan kaldırmayı dile getirmişlerdir. Onlar adaleti sağlamayı eşitlik çerçevesinde ifade etmişlerdir. Eşitlik kavramından ne anlamalıyız? Bu kavram her dönem aynı anlama gelmemiştir. Çoğu eşitlikçi filozof için de bu kavram anlam itibarıyla oldukça kompleks bir içeriğe sahiptir. Bu biraz da onun kısmen soyut ve belirsiz oluşundan ileri gelir. Yine de bütün bu karmaşıklığın gerisinde ahlaki açıdan ortak bir şeylerin bulunduğu da altı çizilmiştir. Tüm farklılıklarımıza rağmen insanlık bizim ortak noktamızdır. (Fouire, 2015: 168). Bu ortaklık eşitliği ve onunla birlikte adaleti düşünürken ne derecede etkili olmuştur? Ya da bu kavramların ikisini bir arada düşündüğümüzde ne gibi teorik ve pratik sorunlarla karşılaşırız? Bu sorular çağdaş siyaset felsefesinin temel sorunlarından birisi olmuştur. Bu sorunun yanıtı filozoflar tarafından farklı şekillerde ortaya konmuştur. Bu soruya yönelik en kapsamlı yanıt ve analiz Rawls tarafından adalet ilkelerine dayanan bir evrensel adalet teorisi olarak karşımıza çıkar. Bir de bu yaklaşım tarzını sorunlu bulup farklı türden bir adalet anlayışı geliştirmeye çalışan filozoflar da olmuştur. Adalet ve eşitliği soyut evrensel adalet ilkeleri ile düşünmenin ve bu ilkeler üzerinden pratik yaşamda bir siyasi düzen gerçekleştirmenin ciddi adaletsizliklere yol açacağını savunan filozoflardan birisi de Michael Walzer'dır. O bu soruna bir yanıt olarak adaletin alanları teorisini öne sürmüştür.

Çalışmanın ana teması da Walzer'ın adalet alanları teorisi bağlamında eşitlik kavramı üzerine bir analiz olacaktır. Bu çalışmada Michael Walzer'ın adaletin alanları teorisinden hareketle öne sürdüğü eşitlik kavrayışı teorik ve pratik açıdan analiz edilecektir. Çalışmada ilk olarak Walzer tarafından öne sürülen adaletin alanları teorisi

genel hatlarıyla ortaya konulacaktır. Walzer'ın öne sürdüğü bu teorinin esasında basit eşitliği merkeze alan evrenselci adalet anlayışlarına yönelik temel bir eleştiri olduğu gösterilecektir. Walzer açısından insan yaşamının bütün alanlarına ya da birden fazla alana uygulanabilecek basit eşitliği vaat eden evrensel bir adalet ilkesi ya da ilkeleri ciddi adaletsizliklere yol açacaktır. Walzer bu tarz bir adalet anlayışından ziyade tikelliği ve çoğulculuğu ön plana çıkaran karmaşık eşitliğe dayalı bir adalet anlayışını savunur. Bunun dışında Walzer'ın John Rawls eleştirisinin belli bir açıdan yanlış olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın ikinci kısmında karmaşık eşitlik anlayışına dayalı adaletin alanları teorisinin sosyal yaşamdaki yansımaları ele alınacaktır. Walzer karmaşık eşitliğin nihai koşulları olarak a) adalet alanlarının otonom olması gerektiğini ve b) bir alanda geçerli ve ona özgü olan sosyal iyunin kolaylıkla başka iyilere dönüşüp diğer adalet alanlarında tahakkümünün engellenmesini önerir. Bu çerçevede karmaşık eşitlik kavramı iki ayrı adalet alanı olan pazar ve politika üzerinden analiz edilecektir. Walzer'ın perspektifinden hareketle bahsi geçen alanlarda basit eşitlik yerine karmaşık eşitliğe dayalı bir adalet anlayışının pratikte çoğulculuğu nasıl sağladığı da gösterilmeye çalışılacaktır. Çalışmada ayrıca Walzer'ın adalet alanları bağlamında ortaya koyduğu eşitlik anlayışına yönelik iki temel eleştiri ortaya konacaktır. Bu eleştirilerden ilki bu eşitlik anlayışının adalet problemine kültürel rölativizmi bir çözüm olarak sunması hakkında olacaktır. Bu minvalde kültürel rölativizmin adaletten çok adaletsizliklere meşruiyet kazandıran bir yaklaşım olduğu gösterilecektir. İkinci eleştiri de karmaşık eşitliği mümkün kılan adaletin alanları teorisindeki alanların otonom olması gerektiği düşüncesinin küresel adalet problemine yaklaşımda yetersiz kaldığı üzerine olacaktır.

Walzer'ın Adalet Teorilerine Yönelik Eleştirileri

Teoriyi genel hatlarıyla ortaya koyup analiz etmeden önce Walzer'ın adaleti hangi bakımdan sorun edindiği ile hangi adalet anlayışlarına karşı çıkarak bizlere farklı bir perspektif önerdiği ortaya konmalıdır. Walzer'ın ortaya koyduğu adaletin alanları teorisi çağdaş siyaset felsefesinin ana temalarından birisi olan dağıtıcı adaleti doğrudan konu edinir. Bu konu için çağdaş siyaset felsefesinde adaletle ilgili felsefi tartışmaların mihenk noktasıdır diyebiliriz. Dağıtıcı adalet tartışmalarında merkezi bir rol oynayan kavram ise eşitlik kavramıdır. Eşitsizliklerin yol açtığı adaletsizlikler bir tür eşitlik talebiyle sonuçlanır. Callinicos'un da ifade ettiği gibi toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler o kadar güçlü ve yoğundur ki bunun üstesinden gelebilmek için gerek teorik açıdan gerekse de

pratikte adaletin sağlanması için yeniden dağıtım fikri ön plana çıkmıştır (Callinicos, 2014: 129). Bu da filozofları adalet hakkında bilhassa dağıtıcı adalet üzerine teoriler inşa etmeye ya da onun hakkında farklı düşünceler üretmeye sevk etmiştir. Walzer'ın adaletin alanları teorisi bu hususta öne sürülmüş özgün düşünceler içerir. Bu teorinin iyi anlaşılabilmesi için onun diğer adalet anlayışlarına yaptığı eleştiriler ortaya konulmalıdır.

Walzer'ın eleştirdiği adalet anlayışları Bentham'ın fayda ilkesi ile John Rawls'un hakkaniyet olarak adalet toerisi ve bu bağlamda öne sürdüğü iki adalet ilkesidir. Şüphesiz her iki adalet anlayışının içerik olarak oldukça farklı ve birbirine zıt görüşler savundukları açıktır. Ancak Walzer her iki adalet anlayışının da basit eşitliğin somut örnekleri olduğunu iddia ederek onları eleştiriye tabi tutar. O bu adalet anlayışları yerine karmaşık eşitliğe dayalı adalet alanları teorisini öne sürecektir. Walzer'ın tasvir ettiği basit eşitlik kavrayışı için kabaca insanları siyasi güç üzerinden ekonomik ya da sosyal açıdan ya tümüyle ya kısmen eşitleme çabalarıdır (Walzer, 1983: 15). Bu yalnızca siyasi güç olmayabilir dini ya da servetin hâkim olduğu bir güç de olabilir. Basit eşitlik anlayışında herhangi bir adalet alanının buna politika ya da pazar diyebiliriz diğer alanlar eğitim, aile ilişkileri, arkadaşlık, din, sağlık ve yargı gibi adalet alanları üzerinde hâkim olması ve belirleyici olması söz konusudur. Özel mülkiyetin kaldırılması ya da eşitsizlikleri kaldırabilmek adına devletin keyfi de olsa başka adalet alanlarına müdahale etmesi bu duruma bir örnek olabilir. Ya da dini otoriteyle yönetilen bir ülkede herkesin ne giyeceğine ve ne konuşacağına karar verilmesi de bir örnek olabilir. Basit eşitlik genel itibarıyla radikal diyebileceğimiz birtakım düzenlemeleri gerektirir. Burada dikkat edilmesi gereken şey bir adalet alanının ve ona özgü iyinin diğer alanlar üzerinde nihai belirleyici olmasıdır. Bunu ikinci bölümde örneklendirerek açıklayacağız. Şimdi Walzer'ın basit eşitliği temsil ettiğini düşündüğü bu iki adalet anlayışına ve onun bu anlayışlara yönelik eleştirilerine geçelim.

Walzer'ın Faydacı Adalet Teorisini Eleştirisi

Bentham hem etik hem de politik açıdan bir adalet ilkesi olarak öne sürdüğü fayda ilkesini çok sayıda insan için çok sayıda mutluluk olarak tanımlar. Hem ahlak hem de siyasette amaçlanan şey mutluluktur. Mutluluk ise hazzın varlığı ve acının yokluğuyla tanımlanır. O halde fayda ilkesi hem bireyleri hem de toplumu yönetme ve adaleti sağlamada insanları ve totalde genel olarak toplumu mutlu edecek eylem ve politikaları

iyi ve adil olarak kabul eder. Buna uymayanları ise kötü ve adil olmayan olarak tanımlar (Bentham, 2017: 2-3). Klasik faydacılığın bir diğer önemli filozofu ise John Stuart Mill'dir. O hocası olan Bentham'ın düşüncelerini savunmakla beraber ondan farklı düşünceler de ortaya koymuştur. O adaletin sağlanmasında Bentham tarafından öne sürülen fayda ilkesini kabaca hazzı arttırma ve acıdan kaçınma olarak görmez. Mill adaleti insanların birbirlerine karşı yükümlülükleriyle ilişkilendirerek açıklar. O insanların birbirlerine karşı yükümlülükleri olduğunu ve bunun da arka planında genel faydanın olduğunu öne sürer. Örneğin güvenlik meselesi ona göre toplumun genel faydasına hizmet ettiğinden korunması gereken temel bir yükümlülüktür (Mill, 2017: 152). Her ne kadar Mill hocası Bentham'dan farklı olarak haklar ve yükümlülükleri fayda ile ilişkilendirse de her iki filozofun da genel faydayı adaletin gerçekleştirilmesinde nihai ilke olarak kabul ettiklerinin söyleyebiliriz. Buna klasik faydacılığın temel mottosu diyebiliriz. Walzer adalet teorilerinden klasik faydacılığın adalet anlayışı ve eşitlik kavrayışına tam olarak şu eleştiride bulunur:

Ancak klasik faydacılık eşitlik gibi bir şey gerektiriyor gibi görünse de benim tanımladığım gibi, her türden tahakkümden bağımsız bir eşitlik üretmeyecek: çünkü planlamacıların gücü baskın olacaktır. Sosyal anlamlara saygı duyacaksa, dağıtımlar ne genel mutluluğa göre ne de başka bir şeye göre koordine edilemez (Walzer, 1983: xv).

Yukarıda Walzer dağıtıcı adalet açısından insanlar arasında dağıtılacak makam, mevki, para ve diğer sosyal iyilerin dağıtılmasında tek bir ilkenin belirleyici olmasını doğru bulmadığını klasik faydacılığı eleştirerek göstermeye çalışır. Bu bağlamda Sandel'in klasik faydacılığı eleştirmek maksadıyla vermiş olduğu taşıyıcı annelik sorununu da örnek verebiliriz. Bilindiği üzere biyolojik açıdan çocuk sahibi olamayan kadınlar bunun yerine bu işi yerine getirecek başka bir kadına ajanslar aracılığıyla para vererek bu işlemi yaptırırlar. Genellikle yoksul kadınlar hayatlarını devam ettirebilmek için bu istekleri kabul ederler. Anlaşmayı kabul etmiş olan taşıyıcı anne dokuz ay karnında bebeği taşıdıktan sonra onu parayla bu hizmeti alan aileye verir. Faydacılık açısından baktığımızda bu toplam mutluluğu arttıran ve genelin faydasına hizmet eden bir uygulamadır. Ancak bu oldukça alçaltıcı bir uygulama olarak da görülmüştür. Anderson'a atıfla Sandel şunu ifade eder: "Her şeyi faydaya (ya da paraya) göre değerlendirme, üstün normlara göre daha uygun şekilde kıymet verilen değerleri ve toplumsal pratikleri- çocuklar, hamilelik ve ebeveynlik gibi- aşağılar" (Sandel, 2019: 144). Görüldüğü üzere bu tarzdan bir yaklaşım sosyal anlamların sosyal iyileri belirlediği

adalet alanlarının otonomluğunu savunan karmaşık eşitlik anlayışına aykırıdır. Burada eşitleyici unsur fayda ilkesi olduğundan bu durum böyledir. Oysa ayrı bir adalet alanı olan aileye devletin ya da pazarın genel fayda uğruna karışması ve oraya normlar dayatması sosyal iyilere ve onlara yüklenen anlamlara saygı duyulmadığını ve aile kurumunun aşağılandığını gösterir. Ayrıca bu uygulama aile gibi özel ve kendine has normları olan bir adalet alanını bir nevi metalaştırmış olur. Bu düşüncelere yaslanarak Walzer'ın dikkat çektiği ve basit eşitliğe neden olan hususun fayda ilkesi olduğunu ve faydanın tüm iyiler arasında tek ölçüt olarak ortaya konmasının temel sorun olduğunu söyleyebiliriz. Dağıtıcı adalet söz konusu olduğunda sadece toplam faydayı gözetmeyiz ve başka değerleri de dikkate alırız. Örneğin sağlıkla ilgili ya da eğitimle ilgili bir dağıtım yapıldığında hem bireysel farklılıklar hem de kültürel farklılıklar gözetilir. Sırf toplam faydayı azaltıyor diye hiçbir siyasi yapı dinsel pratikleri ya da kültürel gelenekleri yasaklamaya çalışmamalıdır. Bu türden yasaklamalar yapıldığında özgürlük ya da inanç gibi iyiler fayda gibi bir iyi adına yok sayılmış ya da çiğnenmiş olurlar. Walzer karmaşık eşitliği sunarken adalet alanları teorisini öne sürmesinin en önemli nedenlerinden birisi de insan yaşamında farklı sosyal iyilerin ve onların etkili olduğu farklı adalet alanlarının olduğu düşüncesidir. Walzer'ın eleştirdiği bir diğer önemli filozof ise John Rawls'tur.

Walzer'ın John Rawls'un Adalet Teorisine Eleştirisi

Walzer'ın basit eşitliğe dayalı evrenselci adalet düşüncesine verdiği bir diğer örnek ise John Rawls'un hakkaniyet olarak adalet teorisidir. Rawls'un adalet teorisinin yapmak istediği şey bilmezlik peçesinin ardındaki eşit ve özgür kabul edilen akıl sahibi kişiler tarafından temel yapıya¹ uygulanacak onun hakkaniyet olarak adalet diye adlandırıldığı iki adalet ilkesinin seçilmesini sağlamaktır. Bu ilkeler adil bir toplumun ruhunu meydana getirir. İlk ilkeye göre “Her bir kişi herkes için aynı olan en kapsamlı temel özgürlüklerle uyumlu biçimde eşit haklara sahiptir” (Rawls, 1971: 60). Bilmezlik peçesinin ardından seçilen ikinci adalet ilkesi şöyledir: “Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler öyle bir düzenlenmeli ki o hem a) en az avantajlı durumdakilere en fazla yarar getirmeli hem de b) fırsat eşitliği çatısı altında bütün mevkiler ve pozisyonlar herkese açık olmalıdır” (Rawls, 1971: 83). Bu ilke sosyo- ekonomik yapıyı belirlemekle birlikte adalet

¹ Rawls'un temel yapıdan kastettiği şey ekonomik sistemi, anayasayı ve sosyal anlaşmaları meydana getiren temel kurumlardır. Temel özgürlüklerin, haklar ve sorumlukların dağıtıldığı ve korunduğu temel kurumlardır (Rawls, 1971, s.7).

ilkelerinin bir gereği olarak toplumsal ilksel iyileri (özgürlük ve fırsat, gelir ve zenginlik ve öz saygı) adaletin tesisinde bir şart olarak koşar (Hünler, 1997: 56). Hatta bu değerler arasından birisi diğerine göre öncelikli konumdadır. Özgürlükler diğerlerine göre önce gelir (Kymlicka, 2006: 77). Walzer'ın Rawls'un adalet teorisini basit eşitlik olarak görüp eleştirmesinin altında yatan neden adalet alanlarına toptan uygulanacak olan belirli evrensel adalet ilkeleri düşüncesidir. O bu türden adalet ilkelerini soyut ve spekülatif bulur. Karademir'in de ifade ettiği gibi "Walzer'a göre, her rasyonel bireyin temel ihtiyaçlarını karşılamak için istemesinin rasyonel olduğu değerlerden oluşan evrensel değerler endeksi ile her rasyonel bireyin bu endekste ki değerlerin adil dağılımı için seçeceği evrensel adalet ilkeleri yoktur" (Karademir, 2016: 114). Walzer açısından dağıtıcı adalet söz konusu olduğunda belirleyici olan kriter kimi zaman liyakat iken kimi zaman ise nitelikler, doğum ve kan bağı, arkadaşlık, ihtiyaç, serbest değişim, politik sadakat ve demokratik karar olmaktadır. Bu bahis konusu olan dağıtım kriterlerinin sosyal yaşamda birbirleriyle kısmen çatışabilen ve kolayca da bir arada durmayan kendilerine özgün durumları vardır (Walzer, 1983: 4). Elbette Rawls kamusal olan ile özel olan arasında bir ayırım yaparak, adalet ilkelerinin yalnızca kamusal alana yani temel yapıya uygulanması gerektiğini söyler. Temel yapı temel hak ve özgürlüklerimizin belirlendiği ve nasıl bir ekonomik sistemde yaşayacağımızın belli olduğu anayasal kurallar ve kurumlardan meydana gelir. Onun dışında bir de böyle olmayan insanların gönüllük esası ile dâhil olduğu ve ayrıldığı özel dernek vb. kuruluşlar vardır. Bunlar doğrudan adalet ilkelerinin doğrudan uygulandığı yerler değildir (Rawls, 1971: 7). Walzer Rawls'un yaptığı bu ayırımın farkındadır ancak o Rawls'un adalet teorisinin basit eşitliğe yol açtığını başka bir gerekçe öne sürerek eleştirir. Bunu bir tasvirle yapar. Walzer yetenekli insanların maddi ve politik açıdan hâkim güç haline geldiği bir toplumu düşünmemizi ister. O böylesi bir toplumda yetenekli oluşun hâkim güç haline gelmesinin nasıl engellenebileceği sorusunu ortaya atar. Bu soruna bir yanıt olarak Rawls'un ikinci adalet ilkesi olan farklılık ilkesine başvurarak Rawls'u eleştirir. Walzer'ın Rawls'a yönelttiği eleştiri tam olarak şöyledir:

Daha spesifik olarak, farklılık ilkesi, servet tekeli kırıldıktan sonra yetenekli erkek ve kadınlara uygulanan bir kısıtlamadır. Bu şu şekilde işliyor: Kolej ve tıp fakültesinin zorlu rekabet mücadelelerinde öğrendiği beceriye ve kazandığı sertifikalara dayanarak servetinden eşit payından fazlasını talep eden bir cerrah hayal edin. Talebi, ancak ve ancak, verilmesinin öngörülen şekillerde faydalı olması durumunda veririz. Aynı zamanda, ameliyat satışını, yani cerrahi becerinin servete doğrudan dönüştürülmesini sınırlamak ve düzenlemek için harekete geçeceğiz. Bu düzenleme mutlaka devletin işi olacaktır. Basit eşitlik, yeni başlayan tekelleri

parçalamak veya sınırlamak ve yeni tahakküm biçimlerini bastırmak için sürekli devlet müdahalesini gerektirecektir (Walzer, 1983: 15).

Walzer'ın Rawls'u basit eşitlik üzerinden eleştirisinin geri planında onun adalet teorisinde devletin ekonomiye en az avantajlının çıkarına olacak şekilde sürekli müdahale etme hakkına sahip olması fikri yatar. Walzer'a göre artık yeteneklinin hâkim güç olmasının önüne geçilse de bu sefer de kişiler politik gücü ele geçirmek için yarışacaklardır. Zira en az avantajlının çıkarına göre yeniden dağıtımı yapacak olan politik güçtür. Bu da politik gücün diğer adalet alanlarında hâkim güç olmasının yolunu açacaktır (Walzer, 1983: 15). Walzer bir adalet alanı olarak politika alanının ve bu bağlamda politik güç alanının Rawls'un adalet teorisinde diğer adalet alanları arasında hâkim güç olma imkânından dolayı bu eleştiriye yapar. Adalet alanları arasında otonomi olması gerektiği fikri karmaşık eşitliğin olmazsa olmaz bir gereğidir. Walzer açısından Rawls'un adalet teorisi buna uymadığından basit eşitlikle tarif edilecek bir özelliğe sahiptir. Ancak Walzer'ın bu eleştirisinin Rawls'un adalet teorisi bütünlüklü bir biçimde ele alındığında haksız bir eleştiridir. Rawls bireysel özgürlükleri ilk ilke olarak hem korunması gereken hem de ihlal edilmemesi gereken bir biçimde ortaya koyduğundan politik güç de dahil hiçbir güç burada sınırlarını aşamaz. Rawls adalet ilkelerinden ilk ilkenin ikinci ilkeye lexical order(alfabetik sıralama ve ilk maddenin diğerine önceliği) olmak bakımından önce geldiğini savunur. Rawls bu hususu şöyle ifade eder: "Özgürlüğün önceliği derken, eşit özgürlük ilkesinin ikinci adalet ilkesi üzerindeki önceliğini kastediyorum. İki ilke sözlüksel olarak sıralanmıştır ve bu nedenle önce özgürlük talepleri karşılanmalıdır. Bu elde edilmedikçe hiçbir ilke devreye girmez" (Rawls, 1971: 244). Buradaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Rawls'ta ilk ilke olan özgürlükler ilkesinin diğer adalet ilkesinden karşılanması bakımından önce geldiği ve müdahale edilmemesi gereken bir ilke olduğunu görürüz. Ancak ikinci ilke gelir dağılımında adaletsizliklerin olmaması ya da asgari düzeyde olması için devlete kısmen müdahale hakkı vermiştir. Yine de Rawls'un hakkaniyet olarak adalet teorisinde devletin ekonomi üzerinde kısmen müdahale etme yetkisinin bulunması onun diğer adalet alanlarına da karışacağı anlamına gelmez. Rawls'u bütünlüklü bir biçimde okursak Walzer'ın yukarıda dile getirdiği eleştiride bu önemli farkı gözden kaçırdığını söyleyebiliriz. Brighouse'un ifade ettiği gibi Rawls için adalet teorisinde ilk ilkeyi ifade eden özgürlüklerin öncelikli olması gerektiği düşüncesi adil bir devletin ve kamusal güvenin olmazsa olmaz koşuludur. Rawls'un teorisinde bireysel özgürlüklerin ihlali hem

kişinin kendisi hem de devlet tarafından çiğnenmemelidir. Aksi takdirde kamusal güven ve adil toplum olmayacaktır. Ralws'un söylediklerinden hareketle örneğin daha fazla gelir karşılığında kişinin din ve vicdan özgürlüğünden vazgeçtiğini hayal edelim. Bu vazgeçilen vicdan özgürlüğü kişinin arzuladığı iyi yaşam anlayışını gerçekleştirebilmesinin yegâne dayanağı olduğundan ondan vazgeçmekle kişinin kazanacağı ekstra gelire yapacağı şey sadece bir hiç olacaktır. Arzuladığı iyi yaşamı kişinin gerçekleştirmesi için evvela o özgürlüğe sahip ve onu kullanabiliyor olması gerekir. Zira para kişinin bu özgürlüğü olmadan ona iyi yaşamı sunamaz (Brighouse, 2016: 84). Bundan dolayı Rawls'ta özgürlüklerin hayati öneme sahip olduğunu ve politik güç alanının da bu bakımdan sınırlandırıldığını vurgulamak gerekir. Yani Ralws'un hakkaniyet olarak adalet teorisinde özellikle ilk adalet ilkesinin ikinciye öncelenmesi düşüncesi ile Walzer'ın tasvir ettiği biçimdeki adalet alanlarının bir şekilde otonom olması gerektiği düşüncesi birbiriyle uyumaktadır. Walzer'ın yaptığı hata Ralws'un adalet ilkelerini bir bütün olarak ve birbirleriyle bağlantılı biçimde ele almamasıdır. Walzer burada yalnızca ikinci adalet ilkesini ön plana çıkarırken Ralws'un adalet teorisini bir bütün olarak dikkate almadığından hatalı bir yargı ve eleştiride bulunmuştur. Yine Rawls'un ilk adalet ilkesi olan özgürlüklerin ikinci adalet ilkesi olan göre öncelenmesi ve özgürlüklerin hiçbir biçimde çiğnenmesi düşüncesi, aşağıda değineceğimiz Walzer'ın değiş- tokuşu engelleme ilkesine de uymaktadır. Rawls'ın görüşlerine bütün olarak bakıldığında karmaşık eşitlik fikrine uyan düşüncelerle karşılaşırız. Esasında Walzer'ın hem Bentham hem de Rawls eleştirisinde göstermek istediği husus bu adalet teorilerinin bir biçimde basit eşitlik görünümüne bürünmesidir. Burada da kastedilen basit eşitliğin yapısı gereği bir adalet alanını diğer alanlara öncelenmesi ve hâkim kılmasıdır. Ona göre hem Bentham hem de Rawls da politika alanı diğer alanlar üzerinde hâkimiyet kurmaktadır. Her ne kadar Ralws'ta ikinci adalet ilkesi gereği politik güç yalnızca ekonomi alanına müdahale etse de Walzer açısından bu adalet alanlarının otonom olması gerektiği düşüncesine aykırıdır. Bu çerçeveden bakıldığında Walzer'ın öne sürdüğü adaletin alanların otonomluğu düşüncesine bahsi geçen filozofların adalet anlayışları ya kısmen ya da tamamen uymamaktadırlar. Bu eleştirileri verdikten sonra onun dağıtıcı adalet hakkındaki görüşleri çerçevesinde adaletin alanları teorisinin genel özelliklerini ortaya koyarak analiz edelim.

Walzer'ın Adalet Alanları Teorisinin Genel Özellikleri

Walzer dağıtıcı adalet hakkındaki görüşlerini ifade ederken bu hususu adaletin alanları düşüncesini merkezde tutarak yapar. Ona göre adaletin alanlarıyla doğrudan ilişkili olan sosyal iyilerin tümünü dağıtacak tek bir karar mekanizması yoktur. Dağıtım tek bir karar merciinde toplanmaz. Hiçbir devlet gücü paylaşma, bölüşüm ve değiş tokuş modellerini kapsayacak biçimde tümüyle düzenleyici olamaz. Şeyler devletin elinden bir şekilde kaçıp giderler; yeni ve farklı modeller burada iş görmeye başlar. Örneğin aile bağları, pazarlar, bürokratik anlaşmalar, politikalar ve dini gruplar devreye girerler. Devletin yapacağı şeyler en nihayetinde belirli ve sınırlıdır. Bunlar arasında en belirgin olanlar vergi almak, cezalandırmak, ödüllendirmek ve düzenlemeler yapmaktır. Bununla beraber tek ve evrensel bir dağıtıcı kriterden de bahsedemeyiz. Örneğin liyakat, nitelikler, doğum ve kan, arkadaşlık, ihtiyaç, özgür değiş tokuş, politik sadakat, demokratik kararlar bunların her biri birbiriyle pek uyuşmasa da kendilerine has bir yerleri olan ve gruplar tarafından desteklenen şeylerdir (Walzer, 1983: 4). Burada da bahsi geçen sosyal iyilere yüklenen anlamların dikkate alınarak adil bir dağıtımın yapılacağı düşüncesi ön plana çıkmaktadır.

Yukarıda sayılan devlet dışındaki dağıtım alanlarının her biri kendine özgü sosyal iyileri olan adalet alanlarına denk gelir. Sayılan nitelikler de farklı adalet alanlarındaki o alanlara özgü sosyal iyilere denk gelir. Basit eşitlik nihayetinde bu farklılıkları bir şekilde yok sayacaktır. Rees'in de ifade ettiği gibi ilke olarak eşitliği mutlak eşitlik olarak uygulamamız adaletsizliklere yol açacaktır. Örneğin adil dağıtımda mutlak eşitlikten ziyade ihtiyaçlara göre bir dağılım yapılacaktır. O sebepten ilkenin biraz esnek olması gerekir. Koşulları gözetken ve bize neden mutlak eşitliğe uymayacak biçimde dağıttığını gerekçelendiren eşitlik ilkesi daha makuldür. Burada iki şey önemlidir. İlk kişiye neden farklı davranıldığına açıklanması gerekir. İkinci olarak bu fikrin geri planında mutlaka kişileri eşit değerinde görme fikri olacak (Rees, 1971: 125). Walzer'ın siyaset felsefesini temsil eden adaletin alanları teorisi özünde basit eşitliği sağlamak amacı güden ve bağlamdan kopuk evrensel ilkeler öne süren yaklaşımlardan ayrı ve onlara yönelik eleştirel bir tezdur. Bu bağlamda genel itibarıyla kendi karşı olduğu ve takip etmediği siyaset felsefesini şöyle tarif eder:

Felsefi tezler son yıllarda genel olarak prosedüralist bir biçim aldı: Felsefeci orijinal bir konum, ideal bir söylev ortamı ya da uzak gemisinde geçen bir konuşma tahayyül ediyor.

Her biri de sanki katılan taraflara göre ayarlanan bir dizi kısıtlama ve katılım kuralından oluşuyor. Bu taraflar bizleri temsil etmekte ve herhangi bir ahlakın biçimsel ölçütünü- mutlak tarafsızlık ya da onun başka bazı işlevsel emsallerini- dayatmak üzere çizilmiş sınırlar içinde mantık yürütüyor, pazarlık yapıyor ya da konuşuyorlar. Bu dayatmanın başarılı olduğunu varsaydığımızda, tarafların vardığı sonuçların ahlaki bakımdan yetkin oldukları haklı olarak söylenebilir (Walzer, 1998: 16- 17).

Yukarıdaki ifadelerde Walzer'ın genel olarak soyut ve biçimsel bir adalet anlayışına karşı olduğunu çıkarabiliriz. Onun siyaset felsefesi bundan ziyade daha tarihsel koşulları ve bağlamı gözetken bir felsefedir diyebiliriz. Walzer bu çerçevede adalet üzerine konuşurken adalet alanları arasında soyut bir ilişki yerine onların bağımsızlığını ön plana çıkaran daha amprik bir öneride bulunur. Nitekim Walzer'a göre adaletin alanlarının her birinde otonomi olmalıdır. Bu da o alandaki geçerli sosyal iyinin doğru biçimde değerlendirilmesini gerektirir. Yani her sosyal iyi ya da iyiler dizisi belirli alan için geçerli olacak şekilde dağıtılmalıdır. O yüzden Walzer adaletin alanları için göreceli otonomi ister (Walzer, 1983: 7- 10). Aksi halde varılacak sonuç tiranlık olacaktır. Burada tiranlığın sadece bir yönetim biçimi olarak kullanılmadığının aynı zamanda bir sıfat olarak da kullandığının altını çizmek gerekiyor. Walzer bu kavramı otoriter yönetimlere işaret etmek babında benzetme amaçlı kullanır. Walzer'ın adaletin alanları teorisiyle gerçekleştirmek istediği en önemli amaçlardan birisi de tiranlığın olmayacağı yani adalet alanları arasında otonomluğun olduğu bir tasavvur geliştirmektir.

Adaletin alanları teorisini ifade eden bir diğer özellikle ise dağıtıcı adaletin sosyal iyiler ve onların anlamlarıyla ilişkilendirmesidir. Bu bakımdan Walzer'ın adalet alanları teorisine göre dağıtıcı adalet onun parçaları olan sosyal iyiler ve dağıtım alanlarını içeren bir açıklamadır. Adalet her zaman sosyal anlamlara göre geçerlilik kazanır. Walzer adil toplum düşüncesinin ancak bir “toplum” un olmasıyla değerlendirilebileceğini söyler. Burada “adil” sıfat olarak kullanılır ve bunun için bir topluma ya da topluluğa ihtiyaç vardır. Bununla beraber ortada belirli kültürler, dinler, politik düzenlemeler, coğrafi koşullar gibi faktörlerle belirlenebilen bir sürü yaşam biçimi imkânı vardır. Adalet bu paylaşılan iyilerin üyeler arasındaki anlaşmazlıkları sonucunda gerekli olur (Walzer, 1983: 312 - 313). Bu teoriyi adil bir dağıtım söz konusu olduğunda bağlamın kaçınılmaz önemine dikkat çeken bir anlayış olarak da nitelendirebiliriz. Solomon'un da ifade ettiği gibi Walzer adalet alanları teorisi basit ve uhrevi adalet ilkeleri sunan teoriler gibi değildir. O bu teorisiyle adaletin bağlamsal oluşunun göz ardı edilmeyeceği gerçeğini bizlere hatırlatır. Başka bir deyişle mahkemede, ailede, okulda ve bürokrasinin işleyişinde

adalet vardır ancak Adalet diye bir şey yoktur”(Solomon, 2004: 205). Walzer adalet alanları teorisini güçlendirmek maksadıyla basit eşitlik kavrayışı yerine karmaşık eşitlik kavramını öne sürecektir. Bu adaletin alanları teorisinin pratik yaşamda nasıl işlediğini görmek açısından önemlidir. Aşağıdaki başlıkta karmaşık eşitlik çerçevesinde adaletin alanları teorisini analiz edeceğiz. Ancak aşağıda çoğulculuk fikri adalet alanlarının otonomluğu açısından ele alınmıştır. Çokkültürlülükle ilişkilendirilen çoğulculuk ise başka bir çalışmaya konu olabilecek önemli bir sorun olmakla beraber bu çalışmanın ana teması değildir.

Walzer'ın Adaletin Alanları Teorisi Bağlamında Eşitlik Anlayışı

Adaletin alanları teorisinin pratik yaşamdaki karşılığı eşitlik kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Walzer'ın adalet anlayışından bakıldığında eşitliği basit bir biçimde formüle edilmiş ilke ya da ilkelerle tasavvur etmek adaletsizliklere yol açacaktır. Bu önceki bölümde değindiğimiz basit eşitlik kavrayışına denk gelir. Walzer onun yerine karmaşık eşitlik kavramını öne sürer. Karmaşık eşitlik kavramına geçmeden evvel eşitlikten ne anlaşıldığına kısaca değinmek gerekiyor.

Eşitlik Kavramının Açıklanması

Bir ilke olarak eşitlik şöyle tanımlanır: “Eşitlik ilkesi herkesin eşit muamele hakkına sahip olmasıdır... Eşit muamele, tüm kişilere eşit saygı ve eşit fırsat hakkı verir.” (Bunnin, 2004: 219). Eşitlik yek pare bir fikir değildir. İnsan bir dizi eşitlikçilik biçimini savunabilir ya da onu tenkit edebilir. Eşitlikçiliği savunan filozoflar birbirlerinden farklı olarak çeşitli alanlarda eşitliği savunmuşlardır. Kimisi politik gücü dağıtma bağlamında hakların eşitliğini savunurken kimileri refah toplumunu gerçekleştirmek için fırsat eşitliği, birincil iyiler ya da yapabilirlikler olarak eşitliği savunmuşlardır.

Eşitlik kavramının kendisi dağıtma mefhumuna işaret ettiğinden eşitlikçilik de daha çok dağıtıcı adaletle ilişkilendirilmiştir. Yine dağıtıcı adaletin doğası gereği eşitlik insanlar arasında ilişkilere gönderme yapar. Yani insanlar arasındaki ilişkilerin biçimi ya az ya da çok düzeyde eşitlikçidir ya da benzer biçimde hiyerarşik bir ilişki şeklindedir (Fouire, 2015: 1). Her ne kadar günümüzde eşitlik kavrayışı haklarla ilişkilendirip evrensel bir ideal olarak görülse de daha öncesinde durum böyle değildir. Zira

insanlardaki eşitlik kavrayışının geri planında genel itibariyle bir tür toplumsal tahayyül² biçiminin bulunduğu ve eşitliğin bizatihi bu tahayyül ya da tahayyüllerin yansıması olarak görülebileceğinin altını çizelim. Yani eşitlik gerek tarihsel olarak gerekse de dünya görüşü çerçevesinde anlam ve geçerlik kazanan bir mefhum olmuştur. Örneğin modern dönemde yaşayan ve modern toplumsal tahayyüllere sahip birisinin eşitlikten anladığı şey ile modern öncesi veyahut geleneksel bir toplumda yaşayan kişinin anladığı şey aynı değildir. Modernitede eşitlik kavramı insanların nitelik ya da servet bakımından eşit olmasıyla ilgilenmez. Bir düşünce ve ilke olarak eşitlik insanları nitelik ve servet bakımından eşitlemek değildir. Eşitlik daha ziyade pratik bakımdan insanların eşit değerde görülmesi olarak betimlenir. Esas nokta herkesin gelirden eşit miktarda pay almasından ziyade herkesin yasalar karşısında eşit olarak hesaba katılmasıdır. Nitekim yargıç karşısında ayrıcalıklı olan bir insan yoktur herkes eşit durumdadır. Kısaca eşitlik için insanları eşit değerde görülmesidir diyebiliriz (Menke, 2006: 2- 3). Aslında burada vurgulanan modern demokratik toplumsal tahayyül tarzıdır.

Ortaçağdaki feodal ve hiyerarşik yapıya dayanan toplumsal tahayyül tarzı yerini modern olana bırakmıştır. Taylor'un ifade ettiği gibi, yatay ilişkilerin hâkim olduğu modern dönemin aksine önceki dönemler hiyerarşik bir evren ve varlık anlayışına dayanılarak şekillenmiş bir sosyal yapı ve ilişkiler ağı vardır. Buna paralel olarak bashi geçen dönemde insanlar arasında da eşitsizliğe dayalı hiyerarşik bir ilişki vardır. Bu hiyerarşi değer bakımından da insanlar arasında dağıtılmış olur. Burada aynı zamanda bütün parça ilişkisi vardır. Tıpkı bir organizmada olduğu gibi baş ve diğer organların ayrı ayrı işlevleri vardır. Ancak değer bakımından bazıları önce gelir ve daha değerlidir (Taylor, 2018: 20- 21). Eşitlikçilik anlayışı modern öncesi dönemde karşı çıkamaz ve o bu bağlamda modern bir siyaset felsefesidir. Bu anlayış egalitarianism(eşitlikçilik) olarak isimlendirilmiştir. Eşitlikçilik düşüncesi insanların ekonomik, hukuki, politik ve ırk ile cinsiyet gözetmeksizin eşitliğini savunan bir felsefi öğretilerdir.

Sosyalistler gelir adaletsizliğini ortadan kaldırma bağlamında eşitliği ön plana çıkarırken liberaller ise herkesin özgürlükler noktasında eşit olmasını ön plana çıkarmışlardır. Yine modern anlamda bir ideal olarak eşitlik eski hiyerarşik ve eşitsizlik

² Bu kavramsallaştırma Charles Taylor'a aittir ve Modern Toplumsal Tahayyüller Kitabında bu kavramı analiz eder.

temelinde kurulmuş toplumsal yapıyı ortadan kaldırmayı hedef edinmiştir. Modern çağda Fransız ve Amerikan Devrimi gibi önemli siyasi olaylar, rütbelere ve mevkilere üzerine inşa edilmiş ve ilahi istenci yansıttığını iddia eden eşitsiz toplumsal yapıları yıkarak yerine insanların rızasına dayalı ve siyasete doğrudan dâhil olabildikleri eşitlikçi siyasal yapıları meydana getirmişlerdir (Callinicos, 2014: 32). Herhangi bir siyaset felsefesine eşitlikçi diyebilmenin temel ölçüsü o felsefenin dağıtıcı adalet konusunda daha eşit bir dağılım fikrini savunup savunmadığına bakmaktır. Yani gelir ve fırsatların o toplumdan eşit dağıtılmasını savunan düşünce eşitlikçi bir düşüncedir. Burada eşit dağılımı yapılacak olan şeylere maddi mallar, fırsatlar, eşit muamele görme ve toplumsal yaşama katılımında eşitlik sayılabilir. Ancak bir eşitlikçi teorisinin diğerinden farkı bunlardan hangisini daha çok ön plana çıkardığına göre değişecektir (Gutmann, 1980: 2).

Yukarıda adaletle ilişkili bir biçimde eşitliğin farklı boyutlarına işaret etmeye çalıştık. Bunun yapmamızın sebebi Walzer'ın basit ve karmaşık eşitlik kavramlarını öne sürerken bu farklı boyutların da altını çiziyor olmasıdır. Onun yukarıdaki filozoflara göre konumunu da eşitlikçilik olarak nitelendirebiliriz. O kendi eşitlikçi felsefesi çerçevesinde eşitliğin olduğu bir toplumu her türlü tahakküm biçiminden özgürleşmiş bir toplum olarak tanımlar (Walzer, 1983: xiii). Eşitlikçilik çeşitli itirazlarla karşılaşmıştır.

Dixon'un tarif ettiği şekliyle eşitlikçi filozoflardan bilhassa radikal eşitlikçiliği savunanlara getirilen temel itirazlardan birisi eşitliğin kendisinedir. Onlar bir değer olarak eşitliği sorgularlar. Zira toplumların tarihsel ve kültürel pratikleri gereği başka değerler için ya da hak ediş ve yeteneklerden kaynaklı durumlardan dolayı eşitsizlikler meşru görülmüştür. Eleştiri bundan dolayı eşitliğin bir değer olarak a priori biçimde üstün kabul edilmesine yöneliktir. Diğer bir eleştiri ise eşitliğin hâkim kılınmak istenmesinin devlet tarafından bireysel özgürlüklerin ihlal edilebileceği tehlikesine işaret eder (Dixon, 2010: 34- 35). Bu tarzdan radikal eşitlikçi anlayışa Walzer'ın da karşı olduğunu fakat yine de adalet söz konusu olduğunda eşitliğin en önemli değer olarak gördüğünü söyleyebiliriz.

Walzer'ın Eşitlik Kavrayışının Pratik Yaşamda Karşılığı Ve Ona Yönelik Eleştiriler

Ancak onun farkı eşitliği adalet alanlarıyla ilişkilendirerek açıklamasıdır. Ona göre, insanlar adalet alanlarına özgü sosyal iyiye sahip varlıklar olarak bu iyilerin yaşadıkları toplumdaki ağırlığına ve önemine göre bir tür adalet ve eşitlik anlayışı geliştirirler. Kimi

toplumlar için bu doğum ve kan iken kimileri için toprak zenginliği, refah, sermaye, kutsallık ya da iktidardır. Bunlar bir tür hâkimiyet kurmaya yarayan sosyal iyilerdir. Eşitlik hayalleri bu türden tahakkümün kaldırılmasını arzular. Walzer adaleti alanları teorisiyle bizlere bu tarz tahakküm biçimlerinin olmayacağı eşitlikçi bir toplum düşüncesini göstermeyi amaçlar (Walzer, 1983: xiii- xiv). Walzer’ın bu düşüncesinin geri planında ise karmaşık eşitlik fikri ön plana çıkar. Karmaşık eşitlik, eşitlikçi bir düzenin karşıtı olan tahakküme dayalı siyasal düzenlere karşı çıkan bir fikir olarak tanımlanabilir. Walzer bu düşünceyi şu iki temel düşünce ile temellendirir. İlkin, karmaşık eşitliği sağlamak için sosyal iyilerin dağıtıldığı alanların otonom olması gerekir. İkinci olarak bir adalet alanındaki dağıtılan sosyal iyinin diğer adalet alanları üzerinde hâkimiyet kurması engellenmelidir (Walzer, 1983: 10). Basit eşitlik bizlere “Hâkim iyi her ne olursa olsun ya eşit dağıtılmalı ya da geneli gözetecek şekilde dağıtılmalıdır” der. Walzer’ın bu eşitlik anlayışını eleştirirken şöyle bir durum tahayyül etmememizi ister: Herkesin pazarda değiş tokuş yaptığı ve yine herkesin aynı paraya sahip olduğu bir rejim olarak ilk rejimi, hâkim iyyinin para olması bakımından tahayyül edelim. Ona göre herkes aynı paraya sahip olsa bile kişiler yapacakları satın alma işlemi ile birlikte yeni eşitsizlikleri de ortaya çıkaracaklardır. Bunun meydana gelmesi kaçınılmazdır. Paranın tekelleşmesini ortadan kaldırabilsek bile hâkim iyi olan paranın başka iyilere dönüşmesi ve dönüştüğü iyilerin ortaya çıkaracağı yeni tekelleşmelerin önünü alamayız. Örneğin herkes aynı paraya sahip olsa bile bazıları çocuklarının eğitimi için iyi eğitim veren kurumlara para yatıracaktır. Bazıları ise bunu yapmayacaktır. Sonuç da iyi eğitim alan çocuklar yeteneklerinin de katkısıyla belirli makamlara daha kolay ulaşacaklardır. Eğitim sosyal bir iyi olarak başka iyilere dönüşecektir. Örneğin bunlar önemli makamları elde etme, saygınlık kazanma, okul alanında söz sahibi olma ve zenginleşme gibi diğer iyilere sahip olarak dönüşecek ve o kişiler bunları ellerinde bulunduracaktır. Bu açıdan basit eşitlik sürdürülebilir bir şey değildir (Walzer, 1983: 14). Basit eşitlik sürdürebilir olmamakla beraber sürdürülmeye çalışıldığında tahakkümü doğuran bir yapıyla bizleri baş başa bırakabilir. Bu düşüncelerinden hareketle Walzer’ın basit eşitlik değil de karmaşık eşitliği ön plana çıkaran bir eşitlikçi filozof olduğunu söyleyebiliriz.

Walzer’a göre dağıtıcı adalette temel sorun hâkim iyiden ziyade bir alanda geçerli olan hâkim iyi ya da iyilerin belirli bir kesimin elinde tekelleşmesidir. Bundan dolayıdır ki filozoflar dikkatlerini ve eleştirilerini bu tekelleşmeye odaklandırmışlardır (Walzer,

1983: 16). Benzer bir görüşü Michael Sandel de dile getirmiştir. Gerçekten de eşitsizlikleri asgariye indirecek ve adaletsizlikleri ortadan kaldıracak bir yeniden dağıtım ilkesi bulmak cezbedicidir. Ancak böylesi bir ilkeyi bulsak bile adaletin ne olduğu hakkında tartışma bitmeyecektir. Ona göre adalet aynı zamanda nasıl yaşayacağımızla yani iyi yaşamla ilgili bir sorundur. Yine adalet çoğu zaman onur, erdem, gurur ve onaylanma düşünceleriyle alakalıdır. Adalet yalnızca şeylerin dağıtımıyla ilgili değil bundan fazlasıdır (Sandel, 2015: 353-354). Bu eleştiriler bağlamında, Walzer basit eşitlikteki devlet müdahalelerinden ziyade bir iynin diğer iyilere dönüşerek hâkimiyet kurmasını engellenmesi gerektiğini savunur. Walzer bu düşüncüyü “*Değiş- tokuşu engelleme (Blocked Exchange)*” olarak isimlendirir. Burada kastedilen paranın geçerlilik kazandığı ve etkin olduğu pazar alanından çıkıp politika ya da yargı alanında hâkimiyet kurmasının engellenmesidir (Walzer, 1983, s. 100). Buna da karmaşık eşitlik adını verir. Bu şekil bir toplum karmaşık eşitlikçi bir toplum olacaktır (Walzer, 1983: 17). Walzer’a göre karmaşık eşitlik argümanı bizim çeşitli sosyal iyileri anlamamızla (gerçek, pozitif ve tekilliğiyle anlama) başlar. Sonrasında bu anlama yolu iyilerden birini diğerleriyle ilişkilendirmemizle devam eder. Ona göre eşitlik, sahip olmakla özdeş değildir, ondan ziyade eşitlik bizlerin ürettiği, bölüştürdüğü ve dağıttığı iyiler aracılığıyla kişiler arasında kurduğumuz karmaşık ilişkilerdir. Bu yüzden farklı sosyal iyileri yansıtan farklı dağıtıcı kriterler gereklidir (Walzer, 1983: 18). Walzer’ın karmaşık eşitlik kavrayışını somutlaştırmak ve pratik yaşamda ne ifade ettiğini anlamak için onun iki ayrı adalet alanı olarak gördüğü pazar ve politika çerçevesinde ortaya koyduğu görüşlerini ön plana çıkaracağız.

Walzer’a göre pazar alanında geçerli olan dağıtılacak sosyal iyi paradır. Ancak para başka sosyal iyilere dönüşebilme gücüne de sahiptir. Para ve metalarla ilgili iki temel soru vardır: i) para neyi satın alabilir? ii) paranın satın alamayacağı şeyler nelerdir? (Walzer, 1983: 95). Walzer’a göre paranın satın alabileceği şeyler pazar alanında geçerlidir ve bu da herkese açık bir alandır. Burada basitçe insanların kullanabildiği faydalı metalar ve eşyalar alınıp satılır (Walzer, 1983: 104). İkinci sorunun cevabı karmaşık eşitlik düşüncesinin pratik yaşamdaki karşılığını anlamak açısından daha önemlidir. Ona göre parayla alınıp satılamayacak şeyler şunlardır: insanlar, siyasi güç ve etki, cezalandırıcı adalet, düşünce, basın, toplantı yapma, din ve vicdan özgürlüğü, evlilik, politik topluluktan ayrılma hakkı, askeri rütbelere ve yargı mevkileri, siyasi makamlar,

temel eğitim ve güvenlik, ödüller ve onurlandırmalar, dini makamlar ve ilahi lütuf, sevgi ve arkadaşlık (Walzer, 1983: 100- 102). Burada yapılan ayırım karmaşık eşitliğin dayandığı “Değiş- tokuşu engelleme (blocked excahange)” düşüncesinin somut bir örneğidir. Walzer pazar alanında geçerli ve etkili olan paranın diğer sosyal iyilerle değiş tokuşunun engellenmesini zenginliğin tahakkümünü sınırlandırmak olarak tasvir eder (Walzer, 1983: 100). Burada Walzer’ın alınıp satılamayacaklar listesinden sıraladığı her bir madde adaletin alanlarından bir alana denk gelir. Örneğin medya alanında basında hizmet veren bazı gazete sahipleri ya da gazeteciler para karşılığı yalan haber yapabilirler. Bu eğer gizli rüşvet yoluyla yapılırsa bu yasalarla cezalandırılacak haksız bir davranış olacaktır. Ancak bu herhangi bir toplumda olağan bir hale gelmişse bu toplum için servetin hâkim olduğu ve karmaşık eşitliğin gözetilmediği bir toplumdur diyebiliriz. Scanlon’un da ifade ettiği gibi refah düzeyindeki eşitsizlik bir kişinin diğerleri üzerinde egemenlik kurmasına yol açıyorsa, eşitlikçiliği savunan bir kişi bu nedenden dolayı eşitsizliğe haklı olarak karşı çıkabilir. Zira buradaki eşitsiz ilişki birinin diğerlerinin yaşamı üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmaya sebep olduğundan kabul edilemez (Scanlon, 2018: 2). Walzer’ın dikkat çektiği de bu türden bir tahakkümün önüne geçmektir.

Walzer’ın önemli gördüğü diğer adalet alanı politikadır. Bu alan diğer adalet alanlarına göre merkezi bir öneme sahiptir çünkü bu alan aynı zamanda diğer adalet alanlarında geçerli sosyal iyilerin düzenlenmesi ve yönetilebilmesinde etkin rol oynar. Politika alanında dağıtılan sosyal iyi siyasi güç ve yetkililerdir (Walzer, 1983: 15). Walzer politika alanının önemini vurgularken onun bizleri her türden tiranlıktan koruyabilme niteliklerine sahip olduğunun altını çizer. Örneğin biz diğer adalet alanları arasından birinin diğeri üzerinde tahakkümünü engellemesi için evvela politika alanına ve onu temsil eden kurum ve kişilere başvururuz. Ondandır eğitim, pazar, sağlık, evlilik, din ve yargı gibi adalet alanlarının sınırlarını belirtmesini bekleriz (Walzer, 1983: 282). Politika alanındaki siyasi güç ve yetkilerden hareketle diğer alanlar üzerinde tahakküm kurmanın adı tiranlıktır. Karmaşık eşitlik fikri bundan dolayı tiranlığın karşıtıdır. O öyle ilişkiler ağı kurar ki bahsi geçen türden tahakküme dayalı hâkimiyete izin vermez. Biçimsel biçimde ifade edilecek olursa, karmaşık eşitlik “hiçbir yurttaşın bir alandaki bir toplumsal iyiye ilişkin konumunun, diğer bazı alanlardaki, başka bir iyiliğe ilişkin konumuyla zayıflatılamayacağı manasına gelir” (Walzer, 1983: 19). Walzer bu düşüncenin politika

ilişkisini şöyle kuracaktır: “X kişisi siyasi makama uygunluk bakımından Y’nin yerine seçilebilir ve onlar politika alanında eşit olmayabilirler. Ancak makam diğer iyilere kolaylıkla dönüştürülebilir hâkim iyi olmadığı müddetçe, makam sahibi kişi ile yönettiği insanların ilişkileri eşit bir konumda olabilir” (Walzer, 1983: 19). Bununla beraber diğer adalet alanlarına uygulanan değiş- tokuşu engelleme ölçütü bu alan için de geçerlidir. Walzer burada kaba güce dayalı siyasi güç ve yetkilerle, gücün meşru otoriteye dayandığı siyasi güç ve yetkiler arasında ayrım yapar. Bu bakımdan politika alanı kaba güce dayanmamalıdır. Aksi takdirde bu tiranlıkla sonuçlanır. Onun yerine politika alanında geçerli olan siyasi güç ve yetkiler sınırları açıkça belli olan meşru bir otoriteye dayanmalıdır (Walzer, 1983: 282). Politika alanında geçerli olan siyasi güç ve yetkilerin de yapamayacağı şeyler vardır. Walzer bunları şöyle sıralar: Siyasi güç ve yetkiler kimseye vatandaşlarını keyfi yere tutuklama veyahut öldürme yetkisini vermez. Yine aynı güç ve yetkilere dayanarak kişiler bunu aile ya da kendi çevreleri lehine prestij ve servet kazanmak için kullanamazlar. Bu güç ve yetkiler kimseye yargı kararlarını belirlemede etkili olma ya da yurttaşlar arasında din ve etnik kökene bakarak muamele etme yetkisini de vermez (Walzer, 1983: 283). Bu bakımdan karmaşık eşitliğe en uygun siyasi yönetim biçimi tiranlığın karşısında olmalı ve onun ortaya çıkmasına mani olacak düzenlemelere sahip olmalıdır. Walzer açısından karmaşık eşitliğe en uygun yönetim şekli ise demokrasidir. Zira iyi işleyen bir demokrasi adalet alanlarının otonomluğunu destekleyecektir (Walzer, 1983: 303). Demokrasi ve eşitlik sıklıkla yan yana gelen iki önemli kavramdır. Eşitlik bilhassa politik eşitlik demokrasilerin en önemli hedef ve ideallerinden biridir. Bütün demokrasiler eşitliği gerçekleştirilmesi arzulanan bir ideal ve değer olarak görürler (Dahl, 2006: 2). Tekilliğin ve çoğulculuğun en iyi temsil edildiği yönetim biçimi demokrasidir. Walzer kendisini düşünsel ve politik duruşunu demokrasiye ve yurttaşlığa adanmış bir politik teorisyen olarak tanımlar (Walzer, 2004: 56). Buradan hareketle Walzer’ın düşüncelerinin güçlü bir demokrasi ve buna bağlı yurttaşlık anlayışına dayandığını söyleyebiliriz. Michael Walzer’ın adalet alanları teorisi çerçevesinde ortaya koyduğu eşitlik kavrayışına iki eleştiri getirebiliriz. İlk olarak bu adalet anlayışı evrensel adalet ilkelerini reddettiğinden ve adaleti sağlamayı sosyal iyilere anlam yükleyen herhangi bir kültürün kendi anlam dünyasına bıraktığından bizleri kültürel rölativizmle baş başa bırakır. Sosyal iyiler ve onlara yüklenen anlamlar toplumlara ve onların kültürel arka planına bakılarak belirlenecekse, o zaman her kültür

kendine göre bir eşitlik ve adalet anlayışını savunacaktır. Örneğin kadınların birçok haktan mahrum bırakıldığı toplumlar bu açıdan bakıldığında mazur görülecektir. Ayrıca birbirinden farklı bu adalet anlayışları bazen çatışma halinde olacaktır. Kymlicka'nın da ifade ettiği gibi ortak bir adalet anlayışı ancak çatışmalar söz konusu olduğunda bizlere çözüm sunacaktır. Kültürel rölativizmin bu konuda bir çözümü yoktur (Kymlicka, 2006: 296). Kültürel rölativizmi eleştirisi dışından Walzer'a yönelteceğimiz bir diğer eleştiri ise küreselleşen dünyada adalet alanları arasındaki ayırım ve alanların otonom oluşu fikrinin pratikte pek mümkün olmadığına dairdir. Nitekim uluslararası yapılan anlaşmalar sizleri sadece politik açıdan bağlamaz aynı zamanda ekonomik, kültürel, askeri ve hukuki açıdan bağlar. Burada politika alanı diğer adalet alanlarında belirleyici olur. Örneğin IMF ile yaptığınız herhangi bir ekonomik anlaşma sizi yalnızca ekonomik olarak bağlamamakta aynı zamanda siyasi açıdan da hangi yasaları çıkarıp çıkarmayacağınızı belirlemektedir. Maalesef arzu edilenin aksine güç uluslararası hukuka rağmen küresel adalet alanında önemli ölçüde belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. O halde adaletin alanlarının otonom olması gerektiğini savunan ve karmaşık eşitlik kavrayışını öne süren bu model küresel adalet ve bu bağlamda reel politik söz konusu olduğunda bir çözüm sunamamaktadır. Teorik olarak güçlü argümanlara sahip olsa da pratik açıdan sorunlu bir model olduğunu söyleyebiliriz. Ülkelerin bu bağlamda aldığı politik kararlar aslında politika alanının diğer adalet alanları üzerindeki hâkimiyetinin kaçınılmaz oluşunu bizlere gösterir. Bu bakımdan reel politikte teorik açıdan adalet alanları arasında ayırım yapmak mümkündür ancak pratikte bu pek mümkün değildir.

Sonuç

Adaletin alanları teorisindeki alan kelimesi çerçevesinde bu teoriyi düşünürsek onu sınırlar ve sınırlamalar ile birlikte düşünmeliyiz. Alan demek esasında sınırları olan bir mekân demektir. Buradaki mekân bilinen anlamıyla geometriktir. Ancak Walzer'ın bunu metaforik olarak kullandığı kanaatindeyiz. Bu da şu manaya gelir: İnsan yaşamını meydana getiren ve insanın hem bireysel hem de toplumsal yaşamdaki gelişim ve emniyeti için gerekli olan sosyal iyiler kendilerine yüklenen sosyal anlama göre ve geçerli oldukları adalet alanlarına göre anlamlandırılırlar. Adaletin alanlarında geçerli olan sosyal iyiler ve değerler birbirinden farklı olacaktır. Bu anlamda her bir sosyal iyyinin geçerlilik kazandığı adalet alanı içinde kendine özgü bir yeri vardır. Oradan çıkıp başka adalet alanlarında hâkim sosyal iyiye dönüşmesi adalet alanları arasındaki sınırların ihlali

olur. Nihayetinde mutlak eşitlik gibi bir düşünce ciddi sorunlar içerir. Turner'ın de ifade ettiği gibi eşitsizliklerin tümüyle ortadan kalktığı toplumsal eşitliği savunan düşünceye karşı şöyle bir itiraz getirilir: Eğer devletin veya siyasi yönetimin toplumsal eşitliği sağlamasını kabul edersek bu birçok adaletsizliğe yol açacaktır. Nitekim toplumsal eşitliği sağlama adına devlet bireysel yetenekleri ve başarıyı göz ardı ederek yurttaşları eşitleme uğruna totaliter politikalar uygulayacaktır. Kişiler arası mutlak bir eşitlik gerçekleştirmek ancak totaliter bir sistemde mümkün olur (Turner, 1997: 38). Walzer'ın karmaşık eşitlik anlayışını bir sosyal model olarak öne sürüşünün altından bu türden bir kaygının olduğu söylenebilir. Onun eşitlik kavrayışı çağdaş toplumların kaçınılmaz yazgısı olan kültürel çeşitlilik ve bir arada barış içinde yaşamaya yönelik teorik çözümlere dair özgün bir bakış açısı sunduğundan oldukça önem arz eder. Walzer bağlamın adalet üzerine tartışmalarda mutlaka gözetilmesi gerektiğini düşündüğünden ona göre deneyimden soyutlanmış, zaman ve mekân aşkın ilkeleri keşfetmek de mümkün değildir. Nihayetinde baktığınız şey dünyadır ve siz ona belirli bir yerden bakarsınız. Onların eleştirel olmaları ile onların aşkın olduklarını söylemek ayrı şeylerdir. Walzer bu bakımdan herhangi bir teorinin yaptığı eleştiri ve önerileri ahlaki ve sosyal yaşamın dönüştürücü gücü olarak tanımlar. O bu bakımdan kendi yaptığı şeyi sosyal eleştiri olarak nitelendirir (Walzer, 1985: 6-7). Yine adaletin her alanının kendisine ve ona anlam veren belirli toplumun ya da topluluğun tarihi ve kültürünün normlarına göre bir yapısı vardır. Walzer'ın siyaset felsefesini evrensel adalet teorileri üretmek yerine adalet hakkında daha eleştiriye ve farklı çözüm önerilerine açık bir felsefe olarak nitelendirebiliriz. Bundan dolayı o evrensel adalet ilkeleri tezlerine şüpheyle bakar ve adalet söz konusu olduğunda bağlama ayrı bir önem verir.

Kaynakça

- Bentham, J. (2017). *Yasamanın İlkeleri*. Barkın Asal (Çev.). İstanbul: On iki levha Yayınları.
- Brighouse, H. (2016). *Adalet*. Raşit Çelik (Çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Bunnin Nicholas, Y. J. (2004). *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*. Malden: Blackwell Publishing.
- Callinicos, Alex. (2014). *Eşitlik*. Öncel Sencerman (Çev.). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

- Dahl, R. A. (2006). *On Political Equality*. London: Yale University Press.
- Dixon, K. (1986). *Freedom and Equality*. New York: Routledge
- Fouire, C. (2015), *Social Equality*. Edited by Carina Fouire, Fabian Schuppert and Ivo Walliman- Helmer, New York: Oxford University Press.
- Guttman, A. (1980). *Liberal Equality*. London: Cambridge University Press.
- Höffe, O. (2020). *Adalet: Felsefi Bir Giriş*. Muhsin Bulut (Çev.). İstanbul: Runik Kitap.
- Hünler, S. Z. (1997). *Rawls ve MacIntyre İki Adalet Arasında*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Karademir, A. (2016). Michael Walzer ve Komüniteryen Bireycilik. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*. s. 111- 126.
- Kymlicka, W. (2006). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*. Ebru Kılıç (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Menke, C. (2006), *Reflections of Equality*, California: Stanford University Press.
- Mill, J. S. (2017). *Faydacılık*. Selin Aktuyun (Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*, London: The Belknap Press of Harvard University.
- Rees, J. (1971). *Equality*. London: Macmillan Press.
- Sandel, M. J. (2015), *Adalet, Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?* Mehmet Kocaoğlu (Çev.). Ankara: BigBang Yayınları.
- Sandel, M. (2014). *Liberalizm ve Adaletin Sınırları*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Scanlon, T. (2018). *Why Does Inequality Matter?* London: Oxford University Press.
- Solomon, R. C. (2004). *Adalet Tutkusu*. Ertuğ Altınay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Taylor, C. (2018). *Modern Toplumsal Tahayyüller*. Hamide Koyukan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Turner, B. (1997). *Eşitlik*. Bahadır Sina Şener (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Walzer, M. (1983). *Spheres of Justice*. New York: Basic Books Publisher.

Walzer, M. (1985). *Interpretation and Social Criticism*. Massachusetts: Harvard University Press.

Walzer, M. (1990). The Communitarian Critique of Liberalism. *Political Theory*. Vol. 18, No.1. pp 6- 23.

Walzer, M. (1998). *Hoşgörü*. Abdullah Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Walzer, M. (2004). *Politics and Passion- Toward a More Egalitarian Liberalism*, London: Yale University Press.

Wolff, J. (2006). *An Introduction to Political Philosophy*. New York: Oxford University Press.